

INTRODUCTION TO A THEORY OF CONCEPTOLOGY

Doina Butiurca
Assoc. Prof., PhD, Sapientia University of Cluj-Napoca

Abstract: The concept and the term are two different facets belonging to the same coin. It is the assertion from which our study starts. A concept cannot be known in itself. It is a mental representation, a cognitive unity, product of generalization/abstractization of objects in the real world. Among the objectives of the research are: defining the status of the concept in contemporary terminology, its features/ characteristics established according to certain criteria (e.g. univocality criterion, clarity criterion, pertinence of research criterion-essential and complementary concepts. According to the criterion of relation of the concept to the designated object, its characteristics can be intrinsic and extrinsic. The concept is defined in two logical dimensions, fundamentally opposed: extension and intension, at corpus level. When the term is used in an utterance and signifies an object through its property, extension may correspond to reference. Approaching the concept from the perspective of specialised discourse, of reference versus referent are objectives that will be tackled also. The research method is contrastive vs conceptually descriptive and semantic. The conclusion of the research is that there are numerous ontological relations between terminology and ontology, based on the contact between concepts (part-whole relationship, cause-effect relationship, partitive relations, etc) which deserve special theoretical consideration.

Keywords: conceptology, relationships between concepts, intrinsic, extrinsic, sense

Conceptul și termenul sunt două fațete diferite, aparținând aceleași monede. Este aserțiunea de la care pornește studiul nostru. Un concept nu poate fi cunoscut în sine. Este o reprezentare mentală, o unitate cognitivă, produs al generalizării/ abstractizării obiectelor lumii reale. Definirea statutului conceptului în terminologia contemporană, trăsăturile/ calitățile conceptului stabilite după anumite criterii, dintre care: criteriul univocității, criteriul clarității, criteriul pertinentei (concepte esențiale și complementare) reprezintă câteva dintre obiectivele cercetării. După criteriul relației pe care conceptul o menține cu obiectul desemnat, caracteristicile pot fi *intrinseci* și *extrinseci*. Conceptul se definește în virtutea a două dimensiuni logice, fundamentale: extensiunea și intensiunea, la nivelul corpusului. Când termenul este utilizat în enunț și când semnifică un obiect prin intermediul unei proprietăți, extensiunea poate corespunde referinței. Abordarea conceptului din perspectiva discursului specializat, a referinței vs a referentului sunt alte obiective pe care le propunem spre abordare. Metoda de cercetare este contrastivă vs descriptiv conceptuală și semantică.

Concluzia cercetării este că între terminologie și ontologie se stabilesc numeroase relații ontologice, bazate pe contactul dintre concepte(relația parte-întreg și relația cauză-efect, relațiile partitive etc) care ar merita o aprofundare teoretică specială.

Așa cum s-a mai spus (Wüster 1968; M. T. Cabré 1998; Loic Depecker 2005; Angela Bidu-Vrănceanu 2007; Fr. Gaudin 2003 etc) conceptul este un ansamblu de trăsături unitare care definesc o clasă de obiecte desemnate printr-un termen. Conceptele nu există în realitatea extralingvistică. În lumea materială, determinată spațial și temporal există doar obiectele pe care omul de știință, printr-un proces de abstractizare le transformă în sisteme conceptuale.

Dintre *calitățile conceptului*, reținem doar două: 1. *claritatea*. Un concept se definește prin claritate dacă omul de știință / receptorul recunoaște realitatea pe care o desemnează. 2. *univocitatea*. Un concept poate fi considerat ca având trăsătura univocității numai dacă receptorul/ specialistul poate distinge între realitatea desemnată de concept și o altă realitate, exterioară acestuia. În caz contrar, conceptul se caracterizează prin ambiguitate, pierzând calitatea de unitate fundamentală a limbajului specializat, în discurs. „Credit”, deși este clar pentru toată lumea, devine un concept deosebit de confuz într-un enunț de tipul: „Are credit”, dacă nu este monoreferențializat în contextul de comunicare (credit la telefonul mobil? împrumut la bancă? credibilitate morală în fața concetățenilor?).

Conceptul, pentru a putea funcționa trebuie să intre în corelație cu alte concepte, să formeze structuri la nivelul „câmpurilor conceptuale”(M. T. Cabré 1998), să formeze sisteme noționale organizate. Organizarea conceptelor nu se realizează linear. Există o ierarhie a cunoașterii științifice, teoretizată, printre alții de Loic Depecker: „La relation entre concepts, particulièrement les relations génériques (genre-espèce), partitives(partie/ tout; tout/ partie), temporelle et topologiques permettent de lier ces concepts en des systèmes de concepts facilitant les correspondances entre langues”(Loic Depecker 2005:13).

Conceptul se definește în virtutea a două dimensiuni logice, fundamentale opuse: extensiunea și intensiunea. Conceptul de *extensiune* este utilizat în semantică și în terminologie. În descrierea sensului, conceptul presupune enumerarea tuturor elementelor unei clase de obiecte. *Extensiunea* unui concept precum ec.„salariu” corespunde denotației termenului care desemnează obiectul (obiectele) de care semnul este legat: *salariu amânat/ salariu anual garantat, salariu brut, salariu colectiv, salariu de bază, salariu de referință, salariu fictiv, salariu lunar, salariu mediu, salariu nominal* etc. În terminologie, o disciplină prin excelență nominală în desemnare, extensiunea se realizează doar în funcție de substantiv (concret, abstract, masiv, colectiv etc), mai rar în funcție de alte părți de vorbire, așa cum se întâmplă în lexicul comun, unde extensiunea se poate preciza în funcție de partea de vorbire reprezentată: „extensiunea unui adjectiv ca *alb* este constituită de totalitatea obiectelor (reale sau posibile) caracterizate prin proprietatea „alb”; un verb ca *a merge* desemnează totalitatea obiectelor (reale sau posibile)care intră sub incidența conceptului a merge” observa Angela Bidu- Vrănceanu(DSL 2005:210).

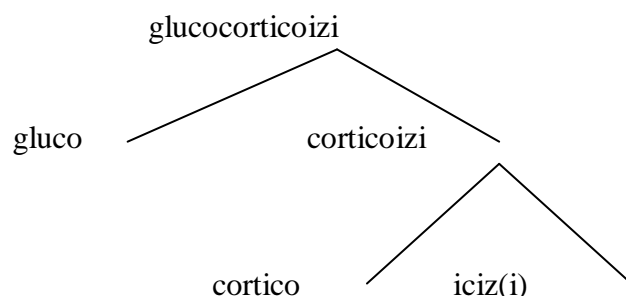
Când termenul este utilizat în enunț și când semnifică un obiect prin intermediul unei proprietăți, extensiunea poate corespunde referinței.

Intensiunea, opusă extensiunii definește o categorie de obiecte printr-un ansamblu de proprietăți definitorii. Conceptul „salariu”desemnează suma proprietăților intrinseci și extrinseci prin care se definește contravaloarea muncii prestate: salariul de bază, indemnizațiile, sporurile, alte adaosuri (caracteristici intrinseci); salariu oferit în baza unui contract de muncă între angajat și angajator; tipuri/ clase de salarii(caracteristici extrinseci).Intensiunea este așadar, în cazul

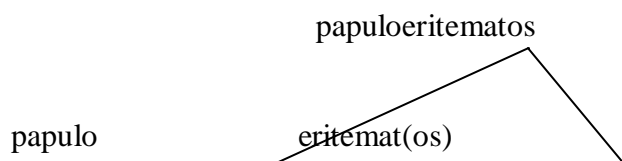
nostru, conceptul de „salariu” sub incidența căruia cad toate tipurile de salarii, ce aparțin extensiunii. Există diferențe între modul de exprimare a intensiunii la nivelul lexicului și la nivelul terminologiei. În terminologie, intensiunea se poate exprima nominal, prin substantive-termeni, în general, spre deosebire de domeniul lexicologiei, unde intensiunea se poate preciza diferit, în funcție de părțile de vorbire pe care le reprezintă cuvintele. În lexicologie, pentru substantive, intensiunea se încadrează în ceea ce în logică numim „concepte generale”. În terminologie însă, pentru substantivul- termen, intensiunea nu se încadrează numai în conceptele generale, dacă avem în vedere caracteristica prin excelență nominală în denominare, a terminologiei.

Termenii și/ sau constructele metaforice asociate respectă principiile binare de combinare (Wüster 1968; M. T. Cabré 1998): pe de o parte, metafora structurală, pe de altă parte, conceptele compatibile care definesc univocitatea termenului nou creat, organizate după același tipar binar:

med. glucocorticoizi: *gluco*-(dulce)+ *cortex*- (scoarță)+ *eidos* (formă)

med. papuloeritematos: *papula*(bubă) + *etithematos*(roșeață).

După criteriul pertinentei, caracteristicile conceptelor au fost clasificate în *esențiale* și *complementare*: „Les caractères essentielles d'un concept sont ceux qui décrivent son essence, et qui sont indispensables pour la décrire” // „Les caractères non essentielles ou complémentaires d'un concept comportent des éléments non pertinents à la description” (M. T. Cabré 1998: 170).

După criteriul relației pe care conceptul o menține cu obiectul desemnat, caracteristicile pot fi *intrinseci* și *extrinseci*: „Les caractères intrinsèques d'un concept sont ceux qui sont liés à sa description comme représentant une classe: forme, couleur ou moyen, dans le cas des noms d'objets : type d'action, de sentiment ou processus, dans le cas des verbes etc” // „Les caractères extrinsèques d'un concept, par rapport aux intrinsèques, sont externes à sa définition comme classe: fonction, origine, destination, localisation, inventeur etc”(ibidem:171).Iată câteva exemple din domeniul medical:

anizocitoză

- a. caracteristici intrinseci
 - inegalitate a diametrelor celulare;

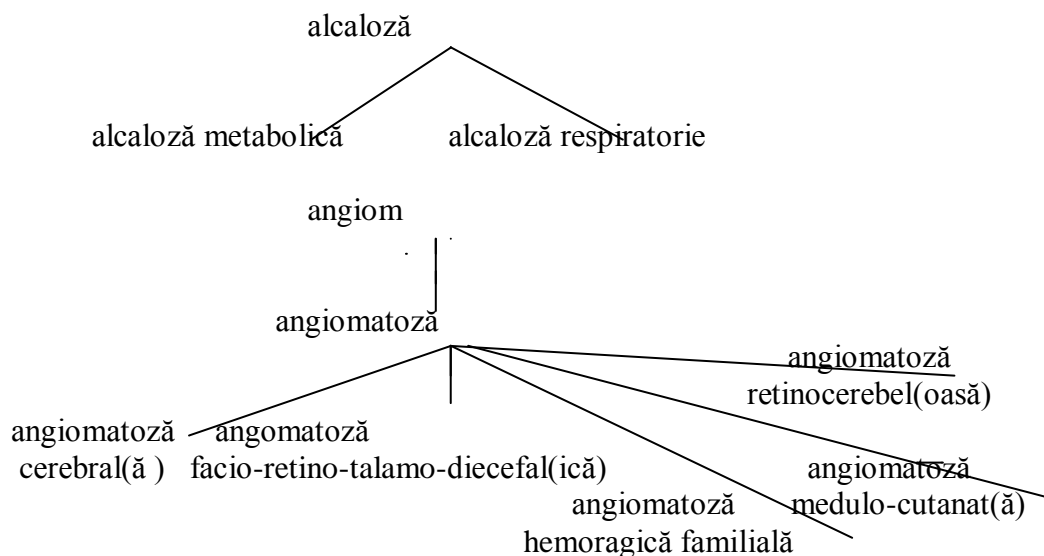
- face referire la un tip de celule definit;
- eterogenitate a diametrului hematiilor pe frotiul sanguin.
- b. caracteristici extrinseci
 - coexistența de macrocite și microcite cu aplatizarea curbei Price-Jones.

semnul evantaiului

- a. caracteristici intrinseci
 - mișcare de abducție și de îndepărtare a ultimelor patru degete;
 - apare ca răspuns la stimularea plantară;
- b. caracteristici extrinseci:
 - semn Dupré

Caracteristicile extrinseci sunt relevante în sfera conceptuală a semnelor și a sindroamelor, a bolilor al căror nume este legat, de regulă, de un inventator/ cercetător/ practician/ pacient: boala Addison (Addison Thomas, medic englez, Londra, 1795-1860), boala Anderson/ sindromul Anderson (A.C. Anderson, medic australian contemporan).

După criteriul relațiilor dintre concepte, acestea pot fi: dependente și independente. Felber (Felber 1987:100) arată faptul că, în ordine strict ierarhică, caracteristicile superioare ale conceptelor preced caracteristicile subordonate. Iată câteva exemple excerptate din terminologia medicală:

Tipuri de relații

Între terminologie și ontologie se stabilesc numeroase relații al căror numitor comun este cunoașterea naturii existenței înseși. M.T. Cabré realizează distincția între două tipuri de relații ontologice bazate pe contactul dintre concepte: relația parte-întreg și relația cauză-efect (M.T. Cabré 1998:179).

Relațiile partitive indică, dintr-o perspectivă generală, legătura dintre întreg și elementele sale constitutive. Este o relație de coordonare, unde x,y, z sunt elemente constitutive ale lui A: x face parte din A; y, z fac parte din A; A constă din x,y, z. Literatura de specialitate acceptă două tipuri de relații partitive: a.relații care există între întreg și părțile sale componente:

Relația cauză-efect se realizează pe linia timpului, fiind una de continuitate, în sens general. Este o relație complexă, neliniară și neunivocă, în care cauzele interacționează în producerea efectelor, iar efectele au un rol activ în raport cu suma de cauze care le provoacă. Cauza și efectul se află într-o relație de determinare reciprocă. În domeniul științelor medicale relația cauză-efect este cel mai bine pusă în valoare în sfera „boli”. Acest tip de relație se poate manifesta deopotrivă:

- a. la nivelul teoretic, al *conceptelor generale*: viroza este efectul, virusul este cauza;
- b. la nivelul *conceptelor specifice*: febra galbenă este efectul, virusul Amiral este cauza; febra hemoragică de Argentina, transmisă prin contact cu rozătoarele este efectul, virusul Junin este cauza/ agentul patogen etc.

În domeniul medical, relația cauză-efect poate fi de coexistență, mai ales în sfera *bolilor cu incubatie lungă* (luni sau ani), chiar dacă o cauză precede temporal efectul: *virusul lent* este asociat etiologic unor boli cu incubatie lungă, în general cu prognostic sever; *virusul latent* care, inițial, provoacă o infecție cu semne minore sau asimptomatică etc.

Există numeroase alte forme de manifestare ale relațiilor partitive, dintre care: materie-obiect; loc-regiune; producător-piață, etapă-proces etc.

Câmpuri conceptuale

Cercetate în relațiile lor cu ansamblul, conceptele/ constructele metaforice din domeniul medical nu sunt unități izolate, indiferent dacă referirea se face la boli, simptome/ semne, tratament, domeniu, subdomeniu. Este o caracteristică ce trădează, dintr-o perspectivă extrinsecă competența de conceptualizare, abilitatea omului de știință de a participa la actul de cunoaștere în domeniu, prin crearea unui sistem coerent de constructe mentale. Un concept poate stabili relații cu numeroase alte concepte, formând ceea ce M. T. Cabré numea „un champ notionnel”. Câmpul conceptual al *Cardiologiei*, de exemplu, este format dintr-un ansamblu general de noțiuni organizate arborescent în ansambluri și subansambluri structurale, acestea din urmă, alcătuite la rândul lor, din alte subansambluri supraspecializate. Pe de o parte, câmpul noțional general al subdomeniului, bazat pe conceptele NA - *cardia, anevrism, angină, arteră, atriu, auricul, duct, ischemie, miocard, pericard* etc. Pe de altă parte, subansamblurile noționale ale remediilor, imagisticii din domeniul cardiologie etc. În limba greacă comună *kardio-*, *kardia/ kardi-*, *kardie* (cf. *καρδίη, -ης*) era utilizat cu sensul de „inimă” dar și cu acela de „suflet, spirit, gândire, inteligență, stomac” (Gioroceanu 2008: 65). Înainte de a deveni o imagine abstractă în știință („domeniu care se ocupă cu studiul fiziologiei și patologiei aparatului cardio-vascular”), *kardia* avea o puternică încărcătură subiectivă, plurivocă.

Subansamblul bolilor de inimă cuprinde concepte, constructe metaforice, dintre care: *capilarită, cardiomegalie, sindrom Da Costa, decompensare cardiacă, endocardită, fibrilație auriculară, miocardiopatie, necroză ischemică, nevroză cardiacă, valvulopatie* etc.

Așa cum s-a mai spus (Felber 1987; M.T. Cabré 1998; I. Stengers/J.Schlanger 1989; Angela Bidu-Vrânceanu 2013 etc), baza organizării conceptelor o reprezintă în terminologie câmpurile noționale specializate. Avantajele organizării terminologiei în câmpuri noționale au fost sintetizate după cum urmează: câmpul noțional permite elaborarea unei terminologii controlate și coerente, care ajută la aprofundarea cunoștințelor specializate; permite controlul

relațiilor între concepte aparținând aceluiași domeniu; permite verificarea echivalențelor între termeni din diferite limbi; acceptă elaborarea definițiilor într-o manieră sistematică; permite accesul ușor la informație; permite crearea de termeni noi, mai bine adaptați la denumirea altor concepte aparținând aceluiași domeniu (M.T. Cabré 1998: 181).

BIBLIOGRAPHY

- ASSAL J.-L 1995: J.-L, Assal, *La métaphorisation terminologique în Terminology Update 1995 XXVIII-2*.
- BANDLER, R.1975: Bandler R., Grinder J., *The Structure of Magic*, Science and Behavior Books.
- BATTIELLO, G. 2007: Battello G., *Cognitive-behavioral therapy and metaphor*, Perspectives in psychiatric Care.
- BUHLER, K.1934: K. Bühler, *Sprachtheorie*. Gustav Fischer Verlag, Jena, Stuttgart, *Theory of Language: The representational function of language*, traducere de D.P. Goodwin, John Benjamins, Amsterdam.
- BUTIURCA, D. 2011: Doina Butiurca, *The conceptual metaphor and the cultural substrate*. Editions Prodifmultimedia, Paris.
- CABRE, M., T. 1998: Maria Teresa Cabré, *La terminologie*, traducere din catalană, Monique C.Cormier și John Humbley, Armand Colin, Les Presses de l'Université d'Ottawa, Armand Colin.
- COȘERIU E.2009: Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său*, Editura Universității Al.I.Cuza, Iași.
- DEPECKER L. 2002: Depecker Loic, *Entre signe et concept. Eléments de terminologie générale*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris.
- ERICKSON, M.1989: Erickson, M., *The nature of suggestion and hypnosis*, Irvington Publishers.
- FREUD, S 1980: Sigismund Freud, *Introducere în Psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză. Psihopatologia vieții cotidiene*, traducere, studiu introductiv și note dr. Leonard Gavrilu, EDP, București.
- <http://www.scribd.com/doc/18768766/Sigmund-Freud-Introducere-in-Psihanaliza>
- HUMBOLDT 2008: Humboldt, Wilhelm von, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune în limba română, note, traducere, bibliografie și index Eugen Munteanu, Humanitas, București.
- LEART P. 1995 : Leart Pierre, *Les langues spécialisées*, Presses Universitaires de France, Paris.
- MILICĂ, Ioan, 2013: Ioan Milică, *Metafora științifică, Trăsături, tipuri și funcții ale metaforei în discursul științific*, în *Lumi discursive*, Editura Junimea Iași.
- OLIVEIRA I. 2002 : Oliveira, Isabelle – *Spécificité de la langue de spécialité à partir de la métaphore*, in Actes de GLAT (Groupe de Linguistique Appliquée des Télécoms) «Langues spécialisées et besoins spécifiques:
- RICOEUR, Paul 1984: Paul Ricoeur *Metafora vie*, traducere de Irina Mavrodin, Univers, București, 1984.
- SAUSSURE, Ferdinand de 1998 : Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, traducere și cuvânt înainte Irina Izverna Tarabac Polirom, Iași.